

KLÍČOVÉ POJMY

Agregátní poptávka • agregátní nabídka krátkého období • agregátní nabídka dlouhého období • peněžní iluze • přirozená zaměstnanost • potenciální produkt • ze strany poptávky (poptávkový „šok“) • „šok“ ze strany nabídky (nákladový „šok“) • mzdový „šok“ • ropný „šok“.

PŘÍKLADY

Příklad 1.

Ekonomika se nachází v krátkodobé rovnováze, kde vyrábí reálný HDP 850 mld. a cenová hladina je o 20 % vyšší, než kdyby vyráběla potenciální produkt.

a) Znázorněte pomocí křivek AD a AS tuto krátkodobou rovnováhu ekonomiky a do téhož obrázku vyznačte také její dlouhodobou rovnováhu.

b) Proč se ekonomika dlouhodobě nevrátí do nižší cenové hladiny?

Příklad 2.

V roce 1997 vyráběla (hypotetická) ekonomika na úrovni potenciálního produktu. HDP v tomto roce činil 800 mld. Poté bankovní soustava zvýšila peněžní zásobu a v důsledku toho vzrostl v následujícím roce HDP v cenách roku 1997 o 5 % a v cenách roku 1998 o 15 %.

a) Vypočítejte nominální HDP a reálný HDP v roce 1998.

b) Znázorněte pomocí křivek AD a AS rovnováhu ekonomiky roku 1997 a změnu této rovnováhy v roce 1998. Vyznačte velikost produktu.

c) V roce 1999 vyprchaly peněžní iluze a byly prolomeny všechny mzdové i cenové strnulosti. Zorněte do téhož obrázku přechod do rovnováhy roku 1999.

d) roce 2000 byla dostavěna velká jaderná elektrárna, což snížilo v zemi cenu elektrické energie a přispělo k reálnému růstu HDP o 2 %. Znázorněte na novém grafu, jak se změnila rovnováha roku 2000 oproti rovnováze roku 1999. Vyznačte velikost produktu.

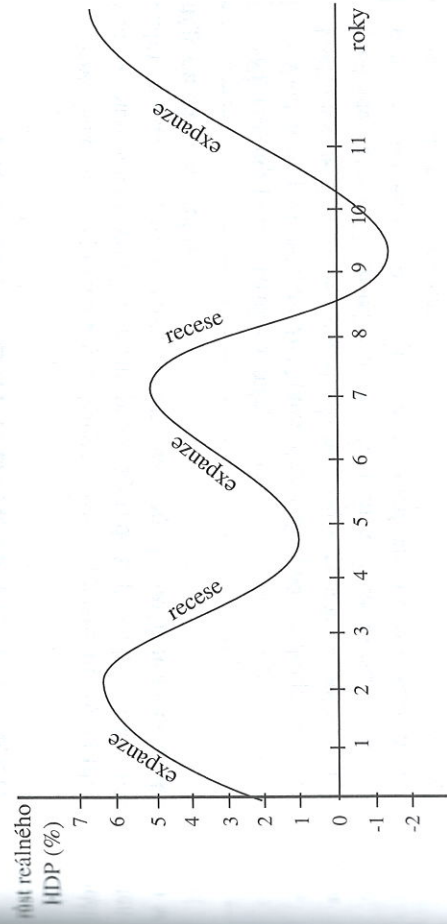
Hospodářský cyklus

22.1

FÁZE HOSPODÁŘSKÉHO CYKLU

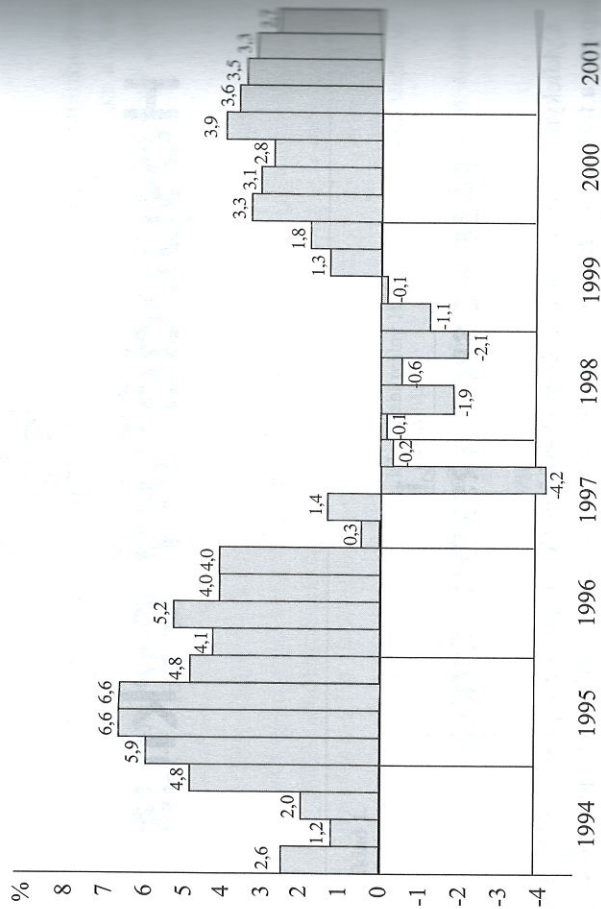
Cyklickým výkyvům říkáme *hospodářské cykly*. Je pro ně typické střídání fází expanze a fáze recese. *Expanze* znamená, že se růst reálného HDP zvyšuje a dosahuje poměrně vysokých hodnot. *Recese* znamená, že se růst zpomaluje nebo dochází dokonce k poklesu reálného HDP. Ekonomové hovoří o recesi, když reálný HDP během dvou po sobě jdoucích čtvrtletích klesá. Hlubokému a dlouhotrvajícímu hospodářskému poklesu se obvykle říká *deprese*.

Obrázek 22 – 1 naznačuje cyklický vývoj hypotetické ekonomiky.

Obr. 22 – 1 Hospodářský cyklus – Růst reálného HDP probíhá v cyklickém střídání fází expanze a recese.

Na diagramu 22 – 2 vidíte cyklický vývoj české ekonomiky v letech 1994–2001.

Obr. 22 - 2 Čtvrtletní tempa růstu HDP České republiky (stálé ceny r. 1995); růst v daném čtvrtletí vůči oproti stejnému čtvrtletí minulého roku.
Pramen: ČSU

22.2

PŘÍČINY HOSPODÁŘSKÝCH CYKLŮ

Dříve jsme se při výkladu poptávkových „šoků“ soustředili jen na trh práce. Viděli jsme, že například zvýšení agregátní poptávky vede krátkodobě k růstu HDP nad potenciální produkt, protože působí peněžní iluze. **Nyní zaměříme pozornost na to, co se děje na trhu kapitálu.**

Přechodný pokles úrokové míry

Vyděme z předpokladu, že ekonomika vyrábí potenciální produkt. Reálná úroková míra je 5 %. Poté centrální banka zvýší peněžní zásobu a úroková míra poklesne na 2 %. V důsledku toho začnou firmy více investovat, protože některé investiční projekty, které by nebyly výnosné při úrokové míře 5 %, se stávají výnosnými při úrokové míře 2 %.

Vyšší investice vyvolají růst agregátní poptávky, která však naráží na potenciální produkt. Proto postupně dochází k růstu cenové hladiny. Vyšší cenová hladina však nakonec opět zvýší úrokovou míru. Proč? Když cenová hladina roste, lidé a firmy začnou pocítovat nedostatek reálných peněžních zůstatků, které byly růs-

tem cen částečně znehodnoceny. Rodina Růžičkova například vidí, že jí dosavadní peněžní zůstatky při vyšší cenové hladině nestačí na hladké zabezpečování jejich transakcí. Proto prodá část svých dluhopisů. Podobně se chovají i jiné domácnosti a firmy. Zvýšené prodeje dluhopisů a jiných aktiv snižují jejich cenu a zvyšují úrokovou míru. Tak se úroková míra vrací zpět na svou dřívější úroveň.

Může vás napadnout, že se vlastně nic tak zvláštního nestalo. Když se úroková míra vrací na dřívější úroveň, vrátí se investice na dřívější úroveň. Jenže tak snadné to není. **Firmy byly přechodným poklesem úrokové míry popleteny – dostaly „falešný signál“.** Pokládaly nižší úrokovou míru za signál zlevnění kapitálu, zajev dlouhodobý, nikoli pomíjivý. **Proto více investovaly.** Ve skutečnosti se staly obětmi iluze. **Když se úroková míra vrací na původní výši, firmy by nejraději své investice „odvolaly“, kdyby to bylo možné.**

Podívejme se, jaké to má pro ekonomiku důsledky.

Špatné investice

Pokles úrokové míry motivoval firmu Chemicals k tomu, aby zahájila novou investici – u firmy STAVOK objedná stavbu nové výrobní haly a u firmy STROJSTAV objedná nové stroje.

Obě tyto firmy se z velké zakázky radují, a protože jsou jejich kapacity téměř vyčerpány, rozhodnou se samy též podniknout investice do zvětšení vlastních výrobních kapacit. K tomu je navíc motivuje i nižší úroková míra. Kupují tedy nové stroje a auta, staví nové sklady atd.

Firmy, u kterých STAVOK a STROJSTAV objednávají stroje, auta a další investiční statky, rovněž pocítí nedostatek kapacit a také investují do jejich zvětšení. Tak se ekonomikou šíří nová investiční vlna. Firmy podléhají investičnímu optimismu – vzdýlí úvěr je tak levný a nové zakázky se jen hromou, proč tedy neinvestovat? Růst investic zvyšuje HDP a zaměstnanost. Roste výroba, rostou mzdy i ceny. Ekonomika prožívá expanzi.

Uplyne sotva rok, nová výrobní hala firmy Chemicals ještě není dokončena a úroková míra se (jako důsledek zvýšení cenové hladiny) opět zvýšila. Při vyšší úrokové míře je však investice do nové výrobní haly příliš drahá a nevyplatí se. Firma Chemicals by investici nejraději „odvolala“, kdyby to bylo možné. Snaží se investici alespoň „zmenšit“ – ruší část svých objednávek u firm STAVOK a STROJSTAV. I tak bude mít problémy s tím, jak rozestavěnou investici (při vyšším úroku) zaplatit a využije.

Rušením svých objednávek však Chemicals způsobí problémy firmám STAVOK a STROJSTAV. Obě firmy samy zahájily investice, aby mohly dodávat firmě Chemicals a dalším podobným firmám, které si u nich objednávaly dodávky prací a strojů. Nyní zjišťují, že jejich nové kapacity možná zůstanou nevytížené. Obě firmy by své investice také nejraději „odvolaly“. Snaží se je alespoň zmenšit nebo pozastavit. Tak se ekonomikou šíří vlna dezinvestování. Klesá výroba, roste nezaměstnanost. Ekonomika prožívá recesi.

Jak vidíte, **hospodářské cykly jsou ve své podstatě investiční cykly**. Jejich příčinou mohou být **poptávkové „šoky“** vyvolávané tím, jak centrální banka zvyšuje nebo snižuje peněžní zásobu. **To vyvolává dočasné změny úrokové míry. V období expanze firmy často uskutečňují investice, které se později ukazují být „špatnými investicemi“**. Sřídání investičních a dezinvestičních vln, doprovázené a umocňované vlnami optimismu a pesimismu investorů, je příčinou toho, že se ekonomika vyvíjí nikoli „hladce“, nýbrž v cyklickém střídání expanzí a recesí.

Ale jestliže impulz k cyklickému vývoji ekonomiky dává centrální banka tím, že mění peněžní zásobu, může vás napadnout: **Proč centrální banka nestabilizuje peněžní zásobu tak, aby zabránila kolísání úrokové míry?** Odpověď zní: **Protože je to velmi obtížné**. Když jsme hovořili o poptávkových „šocích“, uvažovali jsme (pro jednodušost) statickou situaci – potenciální produkt byl dán a neměnil se. Jenže ve skutečnosti potenciální produkt roste. Peněžní zásoba by se měla zvyšovat pokud možno stejným tempem jako potenciální produkt. Centrální banka však nedokáže předem odhadnout, jakým tempem potenciální produkt poroste. Růst peněžní zásoby proto může předbíhat nebo naopak zastoávat za růstem potenciálního produktu. To je pak příčinou vzniku hospodářských cyklů.

Česká hospodářská recese

V letech 1993–1995 prožívala česká ekonomika období expanze. Růst HDP se zrychlil z 0,6 % v roce 1993 až na 6,4 % v roce 1995. Růst ekonomiky byl podněcován hlavně vysokou mírou investic.

Od roku 1996 se však růst začal zpomalovat – ekonomika se dostala do fáze recese. V roce 1998 již došlo k poklesu HDP o 2,7%.

Průběh tohoto hospodářského cyklu byl ovšem značně umocněn chováním naší centrální banky. Ta v roce 1996 zvýšila bankám povinnou míru rezerv a zpomalila růst peněžní zásoby. V roce 1997 centrální banka zvýšila své úrokové míry a dále zpomalila růst peněžní zásoby. Je pravděpodobné, že kdyby se centrální banka takto nechovala a kdyby zajistila rovnoměrný růst peněžní zásoby, průběh hospodářského cyklu by byl mnohem mírnější.

SHRNUTÍ

- Hospodářský cyklus je střídání expanze a recese. *Expanze* znamená zvýšení růstu reálného HDP, *recese* je zpomalení tohoto růstu nebo dokonce pokles.
- Změny peněžní zásoby mohou vyvolat poptávkové „šoky“, které způsobují dočasné výchyly úrokové míry, což je pro podnikatele falešný signál, aby zvyšovali investice. Později firmy zjistí, že jejich investice jsou „špatnými investicemi“.
- Recese působí na ekonomiku i jako ozdravný proces – slabé a nevykonné firmy krachují, zatímco silné a efektivní firmy tuto „zkoušku“ vydrží a zůstávají.

KLÍČOVÉ POJMY

Hospodářský cyklus • expanze • recese • deprese.

OTÁZKY

Otázka 1.

Někteří ekonomové se domnívají, že pokles mezd ve fázi recese prohlubuje recesi, protože dále snižuje poptávku. Jiní ekonomové naopak tvrdí, že pokles mezd ve fázi recese je nezbytným předpokladem k tomu, aby firmy přestaly desinvestovat a obnovily investiční aktivitu. Jaký vliv tedy mají nepružné mzdy na průběh hospodářského cyklu?

Otázka 2.

Proč zemědělská ekonomika není tak náchylná k cyklickému vývoji jako průmyslová ekonomika?

Otázka 3.

Cyklickému vývoji nepodléhají jen investice, ale také statky dlouhodobé spotřeby, jako jsou automobily, pračky, televizory apod. Uměli byste to vysvětlit?

Hospodářský růst

„Může znít vznešeně, když se řekne: čert vem ekonomii, pojedme budovat slušný svět. Ve skutečnosti naší jedinou příležitostí, jak vybudovat slušný svět, je pokračovat ve zvyšování ekonomického blahobytu.“

Friedrich A. Hayek

23.1

MÝTUS POPTÁVKY

Když se zajímáte o to, jaký byl v minulém roce hospodářský růst, dostanete obvyklé údaje o růstu reálného domácího produktu. Jenže **hospodářský růst v pravém slova smyslu není jednoduše růst naměřeného domácího produktu. Je to růst potenciálního produktu.** Hospodářský růst znamená zvyšování produkční kapacity země. Naměřený HDP může krátkodobě převyšovat potenciální produkt, nebo naopak.

Někdy slyšíte, že předpokladem hospodářského růstu je vysoká poptávka. Ze níž poptávka vyvolává nízký růst a vysoká poptávka vysoký růst. Tento mýtus poptávky je rozšířený a zakořeněný. Je ale snadné jej vyvrátit. Kdyby byla poptávka skutečně příčinou hospodářského růstu, mohla by centrální banka zvyšováním peněžní zásoby zvyšovat poptávku a tím i hospodářský růst. Samozřejmě nic takového není možné. Mýtus poptávky vzniká z toho, když nerozlišujeme krátkodobé cyklické výkyvy od dlouhodobého hospodářského růstu. Zvýšení poptávky dokáže pouze vyvolat *expanzi*, tj. krátkodobě zvýšit HDP nad potenciální produkt. V dobách recese dokáže růst poptávky vyvolat ekonomiku zpět k potenciálnímu produktu. Ale nedokáže urychlit *hospodářský růst*. **Impulzy k hospodářskému růstu nenajdeme na straně poptávky, nýbrž pouze na straně nabídky.** K růstu potenciálního produktu dochází, když země začne využívat nové technologie nebo dosud nevyužívané přírodní zdroje, když akumuluje kapitál nebo když se intenzivněji zapojuje do mezinárodní dělby práce.

Když chceme měřit hospodářský růst, narážíme na potíže. Statistika nedokáže měřit potenciální produkt očistěný od cyklických výkyvů. Naměřený HDP nemusí být proto totožný s potenciálním produktem, který zůstává našim očím skrytý. Teprve když máme

k dispozici dlouhou časovou řadu HDP (alespoň deset let), můžeme si udělat představu o hospodářském růstu země. Tabulka 23 – 1 ukazuje průměrný roční hospodářský růst v některých zemích v průběhu deseti let.

Průměrný roční růst reálného HDP (%) v období 1994–2003	
Čína	8,9
Irsko	7,9
Indie	6,1
Jižní Korea	5,4
Lotyšsko	4,9
Tchaj-wan	4,7
Lucembursko	4,7
Estonsko	4,5
Polsko	4,4
Chorvatsko	4,3
Slovensko	4,3
Slovensko	3,9
Austrálie	3,9
Izrael	3,7
Litva	3,7
Finsko	3,6
Thajsko	3,6
Kanada	3,5
Maďarsko	3,5
Nový Zéland	3,4
Nigérie	3,4
Hongkong	3,4
Řecko	3,3
USA	3,3
Indonésie	3,2
Španělsko	3,2
Norsko	3,1
Švédsko	2,9
Velká Británie	2,9
Turecko	2,8
Jihoafrická republika	2,8
Nizozemí	2,5
Dánsko	2,5
Portugalsko	2,4
Česká republika	2,3
Belgie	2,2
Francie	2,1
Rakousko	2,1
Itálie	1,7
Německo	1,4
Japonsko	1,3
Švýcarsko	1,1
Rusko	0,5
Ukrajina	-2,1

Tabulka 23 – 1

Pramen: Mezinárodní měnový fond a vlastní výpočty

23.2

HOSPODÁŘSKÝ RŮST A PŘÍRODNÍ ZDROJE

Hospodářský růst je ovlivněn růstem výrobních faktorů – přírodních zdrojů, práce a kapitálu. Bohatství přírodních zdrojů podporuje hospodářský růst. Když Norsko a Velká Británie začaly těžit své podmořské zásoby ropy, nepochybně to přispělo k jejich hospodářskému růstu. Bohatství lesů a těžba dřeva stály kdysi v pozadí hospodářského růstu Švédska. Průmyslová revoluce v Anglii na přelomu 18. a 19. století byla „poháněna“ vydat-

ností domácích ložisek černého uhlí. I průmyslový růst českých zemí na sklonku 19. století byl do značné míry založen na uhlíném bohatství.

Přesto však **přírodní zdroje nejsou hlavním motorem hospodářského růstu**. Japonsko nezaložilo svůj impozantní růst na domácím přírodním bohatství. Ani pověstní „asijské tygří“ (Jižní Korea, Tchaj-wan, Hongkong, Singapur) nevzděčí za svůj rychlý růst domácím přírodním bohatství. A naopak Irák a Írán nedokázaly své ohromné ropné bohatství využít k hospodářskému růstu.

Kdyby byly hlavním motorem hospodářského růstu přírodní zdroje, patřily by k nejbohatším takové země jako Brazílie, Argentina a Zaire, zatímco Švýcarsko nebo Japonsko by je měly žádat o rozvojovou pomoc. Rusko by bylo bohatší než Anglie, Čína by byla bohatší než Hongkong.

Přírodní zdroje naší planety (půda, lesy, vody, nerostné suroviny) jsou omezené a příliš se nevířší. Je omezení přírodních zdrojů limitem hospodářského růstu?

Ekologové varují před překotným hospodářským růstem a žádají politiky, aby přijali a prosadili myšlenku *trvale udržitelného růstu* – takového růstu, který nevede k nevratnému vyčerpání přírodních zdrojů. Avšak **myšlenka, že je hospodářský růst „nepřátelský“ vůči přírodním zdrojům, je v zásadě nesprávná**. Ti, kdo se obávají, že hospodářský růst vyčerpá přírodní zdroje, podceňují možnosti **substituce výrobních faktorů**, zejména **substituce přírodních zdrojů kapitálem**.

Co šetří energetické zdroje?

V 70. letech zažil svět dva ropné „šoky“ – ceny ropy se zněkolikanásobily. Průmyslový svět na toto zdražení energie reagoval kapitálovými investicemi do výroby nových výrobků a technologií, které nebyly tak energeticky náročné. Začaly se vyplácet výrobky, technologie a materiály bránící únikům tepla, šetřící elektrickou energii apod. Pod vlivem zdražení energie došlo ke značnému snížení energetické náročnosti výroby i spotřeby.

To všechno ale také vyžadovalo velké kapitálové investice. A jen ekonomicky rostoucí země je mohly uskutečňovat.

Vyčerpávání některých přírodních zdrojů zvyšuje jejich vzácnost a jejich větší vzácnost se odráží v růstu jejich cen. Růst cen vzácných přírodních zdrojů pak vede k jejich substituci méně vzácnými přírodními zdroji a kapitálem. Proto byl přírodní ledek nahrazen chemickými hnojivy, přírodní kaučuk umělým kaučukem, proto jsou dřevo a kovy nahrazovány plasty. Ceny a podnikatelská aktivita v tom hraje klíčovou roli.

23.3

AKUMULACE KAPITÁLU

Říkáme-li, že je kapitál zdrojem hospodářského růstu, máme na mysli **kapitál v širokém pojetí** – tj. ve všech jeho formách: **v podobě budov, strojů a zařízení, technologií i lidského kapitálu**. Akumulací kapitálu zde rozumíme nejen výrobu kapitálových statků, ale i investice do výzkumu a do vzdělání.

Ekonomové dříve často odlišovali *akumulaci kapitálu* a *technický pokrok*. Představovali si technický pokrok jako něco, co „prostě probíhá“. Jenže **technický pokrok neprobíhá „sám od sebe“**. Vyžaduje investice **ať už do vzdělání, nebo do zařízení vědeckých a výzkumných ústavů. Proto je technický pokrok sám výsledkem akumulace kapitálu**.

Kapitál je jen jedním ze tří obecných výrobních faktorů. Podílí se na výrobě spolu s prací a přírodními zdroji. **Kapitál roste rychleji než práce a přírodní zdroje. Akumulace kapitálu mění poměr mezi výrobními faktory – podíl kapitálu v poměru k práci a přírodním zdrojům se zvyšuje. Díky tomu roste produkt na pracovníka (produktivita práce).** Příklad ukazuje, jak typicky začíná a probíhá hospodářský růst země.

Hospodářský růst

Dříve měly země málo kapitálu. Vybavenost práce kapitálem byla nízká – zemědělské a řemeslnické pracovní techniky využívaly jen jednoduchých nástrojů. Nízká byla i vybavenost práce lidským kapitálem (vzděláním). Přírodní zdroje byly hojné, ale lidé je byli schopni čerpat jen v malé míře.

Jen úzká vrstva obchodníků dokázala nahromadit větší kapitál. Ten pak investovali do svých podniků.

S pomocí těchto prvních kapitálů začaly vznikat manufaktury. Vybavenost práce kapitálem rostla a s ní rostl i produkt na pracovníka. Ale práce byla stále ještě hojná a kapitál stále ještě vzácný – proto byly mzdy nízké a zisky z kapitálu vysoké.

Vysoké zisky obchodníků a majitelů manufaktur lákaly na trh nové podnikatele. Podnikatelská aktivita vytvářela poptávku po kapitálu a zvyšovala úrokovou míru. Reakcí na to byl vznik bank, které sebraly v procesu akumulace kapitálu klíčovou roli – koncentrovaly rozptýlené úspory a malé kapitály a byly schopné poskytovat novým podnikatelům velké úvěry. Vznik velkých kapitálů umožnil investování do kapitálově náročných projektů, jako byly železnice, loděnice, doly, průplavy apod. Manufaktury začaly ustupovat továrnám, vznikal těžký průmysl. Akumulace kapitálu zvyšovala produkt, rostly důchody. Z vyšších důchodů mohli lidé spořit a jejich úspory se měnily v nový kapitál. Hospodářský růst odstartoval – ekonomiky se „odlepily od země“, k níž je dosud poutal nedostatek kapitálu, a začaly nepřetržitě růst.

Posléze se však začaly projevovat klesající výnosy z kapitálu. Čím vyšší byla vybavenost práce stroji a výrobním zařízením, tím menší byly přírůstky produkce docilované z dalšího kapitálu. Výrobci proto hledali nové výrobní postupy, nové technologie. Rostla poptávka po vyšší kvalitaci a po inovacích náročných na vědecký výzkum. Kapital začal být investován do vysokoškolského vzdělání a do vědeckého výzkumu. Hospodářský růst tím získával další mocné impulzy.

Růst lidského kapitálu

Tabulka ukazuje procento středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných lidí na celkovém počtu obyvatel.

Rok	Středoškolské	Vysokoškolské
1950	5,1	0,9
1960	9,0	2,2
1970	13,4	3,4
1980	17,6	5,0
1990	23,2	7,2

Tabulka 23 - 2

Pramen: MŠMT

23.4

VELIKOST TRHU

Akumulace kapitálu není jediným zdrojem hospodářského růstu. Hospodářský růst může být významně urychlen zvětšením trhu. Velký trh vytváří lepší podmínky pro specializaci výrobců a otevírá tak větší prostor pro směnu na základě komparativních výhod.

Velikost trhu a specializace

Hospodářská zaostalost středověké Evropy byla do značné míry způsobena řídkým osídlením a izolovaností malých trhů. Středověké cechy kladly překážky volnému obchodu a konkurenci. Politická rozdrobenost Evropy nedovolovala, aby se více rozvinul zahraniční obchod. Dokonce i uvnitř národních států existovaly celní a jiné překážky pro obchod mezi jednotlivými částmi země.

Růst obyvatelstva v Evropě vedl postupně k větším hospodářským kontaktům, k překonávání izolovanosti místních trhů a k rozvoji obchodu. Vznik velkých

národních států nejprve v západní Evropě (Španělsko, Francie, Anglie) a později ve střední Evropě (Německo, Rakousko) znamenal též vytvoření velkých národních trhů. Velké trhy, umožňující větší specializaci a směnu, představovaly mocný impuls k hospodářskému růstu.

Rozvoj mezinárodního obchodu v devatenáctém století významně přispěl k hospodářskému růstu Evropy a Severní Ameriky. Vě dvacátém století obě světové války a hospodářská deprese 30. let vedly k omezení mezinárodního obchodu. Po roce 1945 však mezinárodní obchod opět začíná nabírat plně obrátky. Během druhé poloviny dvacátého století rostle světový obchod permanentně rychleji než světová ekonomika, což svědčí o tom, že svět má stále obrovský prostor pro prohlubování specializace a dělby práce.

Mezinárodní obchod je vedle akumulace kapitálu další mocnou silou, která pohání hospodářský růst. Ekonomové i politikové většiny zemí si to uvědomují. Při prosazování politiky svobodného obchodu však stále musejí bojovat se zájmovými skupinami domácích výrobců, kteří chtějí využívat státu ke své ochraně před zahraniční konkurencí. Krátce po druhé světové válce se prohloubilo hospodářské zaostávání západní Evropy za USA. Rozdíl už nebylo možné vysvětlit přírodním bohatstvím, protože americká ekonomika v té době čerpala své přírodní zdroje dost intenzivně a byla již na dovozu ropy a energie značně závislá. **Výhoda americké ekonomiky tkvěla mimo jiné ve velikosti trhu.** Domácí trhy USA (trhy zboží, služeb, práce a kapitálu) byly obrovské a skýtaly velký prostor pro specializaci a směnu. Díky velkým domácím trhům si USA udržovaly před Evropou značný hospodářský náskok. Žádná evropská země neměla domácí trhy co do velikosti srovnatelné s trhy USA. Evropa musela spoléhat na mezinárodní obchod, ten však byl zatížen mnoha umělými politickými překážkami.

Země západní Evropy konečně pochopily, že **nenámá-li se Evropa natrvalo stát druhohradou hospodářskou oblastí, musí zbořit hranice svých národních trhů a vytvořit jeden velký evropský trh.** Tak začala evropská hospodářská integrace.

Evropská hospodářská integrace

Evropská hospodářská integrace začala v roce 1957. Tehdy bylo Římskou smlouvou založeno Evropské hospodářské společenství, jehož prvními členy se staly Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemí a Spolková republika Německo. Cílem tohoto Společenství bylo odbourání všech celních bariér obchodu. To se podařilo do roku 1969.

V roce 1973 se Evropské hospodářské společenství rozšířilo o další země – Dánsko, Irsko a Velkou Británii. Později přistoupily Řecko, Portugalsko, Španělsko, Rakousko, Švédsko a Finsko. Švýcarsko zůstává mimo kvůli své neutralitě a vstup Norska zatím dokázali blokovat norští farmáři a rybáři obávající se evropské konkurence.

Evropské hospodářské společenství se přejmenovalo na Evropskou unii, jejíž ambice již překračují pouhý společný trh. V roce 2004 přistoupilo do Evropské unie dalších deset zemí: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Kypr a Malta. Evropská unie postupně zavádí společnou měnu a směřuje k politické integraci.

23.5

HOSPODÁŘSKÝ RŮST A SPOLEČENSKÝ SYSTÉM

„Všechny vyspělé země začínaly jako zaostalé země. Kdyby platila teze o bludném kruhu chudoby, lidstvo by stále ještě žilo v době kamenné.“

Peter Bauer

Proč ekonomiky mnoha chudých zemí rostou nebo nerostou vůbec? Proč se u nich nedostavuje „ekonomický start“? Někteří ekonomové nabídlí vysvětlení – chudé země nerostou, protože nejsou schopny vytvořit dostatek kapitálu. Tak se zrodila hypotéza o *bludném kruhu chudoby*. Zřejmě prvním, kdo ji vyslovil, byl Američan Paul A. Samuelson. Chudé země mají tak nízký produkt, že z něho nejsou schopny spoříti a akumulovat kapitál. Protože nejsou schopny akumulovat kapitál, nejsou schopny zvýšit svůj produkt. A protože nejsou schopny zvýšit produkt, nemohou spoříti a akumulovat kapitál. „Bludný kruh chudoby“ se uzavírá a není z něj cesty ven.

Byla to právě hypotéza o „bludném kruhu chudoby“, která vedla mnoho ekonomů a politiků k domněnce, že chudé země jsou odkázány na hospodářskou pomoc vyspělých zemí. Bez zahraniční pomoci nebudou schopny přetnout bludný kruh své chudoby a odstartovat hospodářský růst. Jenže **problém zahraniční rozvojové pomoci je v tom, že přichází spíše do rukou vlády než do rukou domácích podnikatelů**. Vlády jí používají v lepším případě k budování ekonomické infrastruktury, v horším případě k vyzbrojování svých armád nebo k zahajování megalomanských stavebních projektů. Zahraniční pomoc nebyla schopna změnit charakter společenských institucí těchto zemí. Protože přicházela do rukou vlády, přispívala spíše k vládnímu ekonomickému plánování než k posílení soukromé podnikatelské aktivity.

Hypotéza „bludného kruhu chudoby“ se zaměřuje jen na vztah mezi kapitálem a růstem. Opomíjí velmi důležitou věc – že **k hospodářskému růstu jsou nezbytné určité společenské instituce, a to zejména soukromé vlastnictví**. Dobrým dokladem toho je Čína a její hospodářské reformy, které směřovaly k potlačení kolektivního vlastnictví a k obnově individuálního vlastnictví.

Čínská reforma vlastnických vztahů

Před rokem 1979 bylo čínské zemědělství provozováno na bázi kolektivního vlastnictví. Kolektivní vlastnictví nevytvářelo u lidí žádné motivace, a tak se v šedesátých letech čínské zemědělství propadlo na úroveň, která nebyla schopna uživit domácí obyvatelstvo. Miliony lidí zemřely hladem.

V letech 1979–1981 uskutečnila čínská vláda reformu vlastnických vztahů, jaká nemá co do rychlosti a rozsahu obdoby – 700 milionů lidí v zemědělství přešlo od kolektivního hospodaření k individuálnímu podnikání. Plody této změny se brzy dostavily. Zatímco mezi lety 1959–1978 zemědělská produkce na obyvatele v Číně stagnovala, mezi lety 1979–1985 se téměř zdvojnásobila. Růst čínského zemědělství dále pokračuje rychlým tempem.

Jak mohlo dojít k tomuto „malému“ zázraku? Vždyť čínské zemědělství nedostalo žádnou kapitálovou injekci. Vysvětlení je prosté: čínský rolník získal motivace, které dříve v systému kolektivního vlastnictví postrádal. Tyto motivace se zrodily z individuálního vlastnictví. Čínská rodina získala jistotu, že výsledky jejího úsilí – její práce, vynalézavosti a sporeň – zůstanou jen jí a že majetek, který nahromadí, jí nikdo nevezme.

Soukromé vlastnictví, jeho respektování a ochrana, vytváří silné motivace lidí, nichž vyrůstá pracovní i podnikatelská aktivita. Tato aktivita zvyší důchody a vyšší důchody zvyší úspory. Tam začíná akumulace kapitálu i hospodářský růst.

Tento příklad ukazuje, že klíčem k „ekonomickému startu“ chudých zemí není ani tak zahraniční pomoc a zahraniční kapitál, jako zejména jejich vlastní společenský systém. Systém, v němž je respektováno a chráněno soukromé vlastnictví a kde mohou lidé volně směňovat, motivuje lidi k tomu, aby akumulovali kapitál – aby spořili a aby investovali do svého hospodářství. A také do lidského kapitálu – do zdraví a vzdělání svých dětí. Můžeme najít řadu příkladů, které hovoří samy za sebe. Alan R. Waters uvádí příklad dvou zemí – Jižní Koreje a Sri Lanky – který dokládá význam společenského systému pro hospodářský růst (WATERS, A. R. *Economic Growth and the Property Right Regime. Cato Journal, 1987, Spring/Summer, No. 7*).

Jižní Korea a Sri Lanka

Po skončení korejské války (1953) byla Jižní Korea chudou zemí bez kapitálu a bez významných přírodních zdrojů. Její produkt na obyvatele byl srovnatelný s Indií, Barmou a Sri Lankou. Země sice zpočátku dostávala hospodářskou pomoc ze zahraničí, ale ta počátkem šedesátých let skončila. Podle hypotézy „bludného kruhu chudoby“ by bývala Jižní Korea měla ustrnout na své nízké ekonomické úrovni. Nestalo se tak. Ačkoli obyvatelstvo Jižní Koreje rychle rostlo, má dnes tato země osmkrát vyšší HDP na obyvatele než Indie a jedenáctkrát vyšší než Barmu.

Jiný vývoj prožila Srí Lanka. Obě země získaly nezávislost v přibližně stejné době. Srí Lanka navíc zdědila po Angličanech dobrou dopravní infrastrukturu, fungující administrativu a školství.

Ještě v roce 1950 měla Jižní Korea domácí produkt na obyvatele o 20 % nižší než Srí Lanka, ale v roce 1983 jej již měla šestkrát vyšší (!).

Jaké je vysvětlení odlišného ekonomického vývoje těchto dvou zemí? Hypotéza „bludného kruhu chudoby“ nám jej neposkytne. Zato ale nám jej poskytnou srovnání politiky jejich vlád. Vlády Srí Lanky se pokoušely o plánování, neustále intervenovaly do tržního systému a nedokázaly zabezpečit respektování a ochranu soukromého vlastnictví. Právě naopak – vytvořily v zemi ovzduší vlastnické nejistoty a obavy z vyvlastnění. V takovém prostředí ovšem neměli lidé motivace spořit ani podnikat. Dávali raději přednost spotřebě před úsporami a spoléhali více na stát než na vlastní úsilí. Byla potlačena funkce rodiny jako hospodářské jednotky, byla potlačena přirozená motivace rodičů hromadit bohatství pro své děti.

Zcela jiná byla situace v Jižní Koreji. Tamní vlády respektovaly a chránily soukromé vlastnictví a prováděly politiku příznivou pro svobodné soukromé podnikání. Lidé tak získali silné motivace k podnikání a obchodu. To byl počátek akumulace kapitálu a hospodářského růstu země.

Ekonomická historie těchto dvou (i mnoha dalších) zemí ukazuje, že „**bludný kruh chudoby**“ není způsoben chudobou samotnou. Je způsoben neexistencí nebo nedostatečným respektováním individuálního vlastnictví, potlačením soukromého podnikání, obchodu a konkurence.

Setkáte se i s názory, že ekonomický úspěch některých zemí (Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan) je nutné vysvětlit jejich specifickou kulturou, která je odlišná od kultury Západu. Jistě, kultura je důležitá a hraje při hospodářském růstu svou roli. Její význam však nelze přeceňovat. Nejlépe to poznáme, když porovnáme hospodářský vývoj „rozdělených zemí“ – zemí, které byly po dlouhou dobu rozděleny na socialistickou a kapitalistickou část.

„Rozdělené země“ – kultura a systém

Obyvatelé kontinentální Číny i Tchaj-wanu jsou Číňané se stejnou historií, tradicemi, jazykem, mentalitou, kulturou. Obě země začaly krátce po druhé světové válce s přibližně stejným produktem na obyvatele. Dnes má však Tchaj-wan zhruba čtyřikrát vyšší produkt na obyvatele než Čína. Nemí to důsledek odlišné kultury. Je to důsledek odlišného ekonomického systému. Na rozdíl od Číny měl Tchaj-wan systém soukromého vlastnictví, svobodného podnikání, tržní konkurence.

Ještě markantnější je kontrast mezi Severní Koreou a Jižní Koreou. Obě byly před druhou světovou válkou jednou zemí se stejnou kulturou a tradicemi. Před rozdělením země měly obě její části přibližně stejnou hospodářskou úroveň. Dnes

však patří Jižní Korea k hospodářsky vyspělým zemím světa, zatímco komunistická Severní Korea se potýká s problémem hladu.

Německo bylo před rokem 1945 kulturně homogenním národem. Po válce došlo k jeho rozdělení na dvě části – socialistickou a kapitalistickou. Do roku 1990 se rozdělily v ekonomické a životní úrovni obou částí Německa markantně prohloubily. Tyto rozdíly vznikly v důsledku odlišných ekonomických systémů – západní část Německa žila v systému soukromého vlastnictví a svobodného podnikání, zatímco východní část měla po téměř čtyřicet let systém centrálního plánování.

Tyto příklady ukazují, že důležitější než historické tradice a kultura je společenský systém – systém vlastnických vztahů a směnných vztahů. **Základnou dlouhodobého hospodářského růstu jsou ve všech zemích světa konečnou tytéž společenské instituce – soukromé vlastnictví, svobodné podnikání, svobodný obchod a tržní konkurence.**

SHRnutí

- Hospodářský růst v *pravém slova smyslu* je růst *potenciálního* produktu. Ten je ovlivněn silami na straně nabídky.
- Hlavním zdrojem hospodářského růstu je kapitál v širokém pojetí, zahrnující i technologie i lidský kapitál. Akumulaci kapitálu zde rozumíme nejen výrobu kapitálových statků, ale i investice do výzkumu a do vzdělání.
- Technický pokrok neprobíhá sám od sebe. Vyžaduje investice do vzdělání a do vědeckých a výzkumných ústavů.
- Hospodářský růst není nepřátelský vůči přírodním zdrojům. Vyčerpávání přírodních zdrojů se odráží v růstu jejich cen a to vede k jejich nahrazování kapitálem.
- Větší trh vytváří lepší podmínky pro specializaci a směnu. Mezinárodní obchod je proto mocnou silou, která pohání hospodářský růst.
- Hypotéza *bludného kruhu chudoby* vidí příčinu zaostalosti „třetího světa“ v nedostatku domácího kapitálu. „Bludný kruh chudoby“ však není způsoben chudobou samotnou, nýbrž společenským systémem, který nevytváří silné motivace lidí.
- Klíčem k „ekonomickému startu“ chudých zemí není ani tak zahraniční pomoc, jako zejména jejich vlastní společenský systém. Soukromé vlastnictví, jeho respektování a ochrana, vytvářejí silné motivace lidí, z nichž vyrůstá pracovní i podnikatelská aktivita.